

Om Jens Søndergaard II

ved Villy Dall, Grønagervej 7, 9760 Vrå

Inden den næste Sydthy-årbog udkommer, har vi fejret maleren Jens Søndergaards 100 års fødselsdag. Det er nemlig den 4. oktober 1995.

Derfor er det mig en glæde igen i år at kunne bidrage med nogle oplysninger om denne Thylands store søn. Jeg vælger at fortsætte formen fra i fjor (Sydthy Årbog 1993, side 65-71), som igen relaterer sig til bogen Thylands maler: Jens Søndergaard (Koldby, 1992, ISBN 87-984012-0-3), som jeg redigerede til den officielle åbning af Heltborg Museum den 16. april 1992. Vedrørende artiklen i årbogen i fjor, beder jeg læserne være opmærksomme på, at der i slutningen af artiklen (fra nederst i 2. spalte, side 70, er tilføjelser til litteraturlisten).

Kontakt gennem honning

Malervennen Gunnar Bjerre, Ferring, har skrevet om Jens Søndergaard i Højskolebladet (No. 21, 30. juli 1993):

”I 1944 flyttede jeg til Bovbjerg, og da jeg altid har interesseret mig for malerkunst, ville jeg gerne i snak med Jens Søndergaard. Jeg gik om til Søndergaards bolig på havskrænten og bankede på døren. Søndergaard kommer ud, og jeg siger goddag og spørger, om jeg kan købe et maleri. Søndergaard tordnede og bandede på, at han ikke skulle af med mere skat i år og ville knalde døren i - men jeg nåede lige at få en beskidt træsko imellem! Jens Søndergaard så forbavset på mig; skægget hang ned i munden på ham. Jeg siger så: Det er også lige meget, for jeg har ingen penge. Men kan vi ikke bytte med noget honning? Har du honning, siger Søndergaard, det er en anden sag. Kom med indenfor. Her sidder en mand fra Holstebro, der har cigarer. Vi fik et glas vin og en god cigar! Sådan handlede vi så de følgende år. Han fik honning, og jeg fik et maleri.”

Ja, det tør siges. Da vi besøgte Valborg og Gunnar Bjerre i forbindelse med bogprojektet og starten på registreringen af Søndergaard-malerierne, viste de os en stor stak breve fra Jens Søndergaard. De handlede alle om, at, nu manglede han igen honning, om Bjerres ville sende noget, eller om, at nu skulle han på rejse, så de skulle vente med at sende honning, eller om, at nu kom han og Thora den og den dag til Bovbjerg, og så skulle de bruge honning.

Ville have arbejdsro

Videre fortæller Gunnar Bjerre om Søndergaards mani med at vise folk fra sig, når han skulle male:

”Søndergaard ville ikke have folk rendende for at se på malerier. Som han sagde til mig: Du må ikke tro, det er fordi, jeg er uvenlig, men det er for at få arbejdsro. En dejlig søndag eftermiddag spurgte en meget præstelig præst fra Lemvig mig, om jeg ikke ville med om til Jens Søndergaard. Han ville gerne se hans atelier og malerier. Det vil jeg godt, sagde jeg, men ikke før solnedgang, for er han ved at male, bliver han så irriteret. Lidt efter var Søndergaard gået om vest for huset, hvor han stod og maledede. Præsten spurgte pænt, om han måtte se hans malerier. Søndergaard svarede ham: Kan du ikke se, jeg arbejder. Se at skrubbe af!

En dag, jeg stod og maledede ved skrænten, kommer Søndergaard forbi med et mindre selskab og siger til mig: Pas nu på at få alle småsten med. Da de havde fjernet sig lidt, råbte han tilbage til mig: Du skal ikke male det, du ser. Du skal male det, du føler!

En dag i oktober, da jeg stod i marken og tog roer op, kom Søndergaard hen til mig og sagde: Det her vejr er ikke rigtigt noget for mig. Det havde været solskin og stille vejr i længere tid. Han kunne bedre lide drivende skyer og oprørt hav, når han maledede.

En sommer havde han to dværghøns og en hane. Der er en spektakel på dem om aftenen, når de går til ro, indtil hønsene får sat sig på hver side af hanen, sagde Søndergaard.”

Kunstbesøg med lommelygte

”En dag siger han: Hvis vi ikke havde haft alle de forbandede grundtvigianere og missionsfolk, var det endda til at være her. De generer vel ikke dig, sagde jeg. Hvad - siger Søndergaard - hører du måske også til dem, der tror på det lille Jesusbarn. Når I dør, får I ikke vinger lige med det samme, men så kommer de små engle og henter jer og flyver lige op til Vorherre, og så kan I gå og sige til hinanden: Nej, goddaw, kan en osse træffe dig her!

Jeg besøgte Søndergaard i oktober, alene eller i selskab med bager Mikkelsen. Sådan en aften

var han stilfærdig og stille. Han fortalte. Blandt andet om rejser i udlandet. Thora kom med nogle bemærkninger, da hun rettede an til kaffe, men blandede sig ellers ikke i samtalen. Og så skulle vi ind at se på malerier. - Der var intet elektrisk lys, men Søndergaard havde en lommelygte, han lyste på dem med. Og han ville vide, hvad vi syntes om dem.”

Jo, Gunnar Bjerre er en god fortæller, når det gælder Søndergaard.

Fortjener glemmebogen

Den 5. oktober 1993 anmeldte Erik Steffensen i Det fri Aktuelt Gertrud Købke Suttons Jens Søndergaard-udstilling, der var flyttet fra Nordjyllands Kunstmuseum i Aalborg til Kunstforeningen på Gammel Strand i København:

”Tidstypisk på en mærkelig måde. For maleren Jens Søndergaards lærreder var gode i mellemkrigsårene, i 30erne - og publikum kunne forholde sig til Søndergaards kunst. Den var svungen, følelsesfuld, brovtende, karikerende og kort sagt højtråbende set i forhold til de formater og figurer, andre af den tids kunstnere fik på lærredet. Søndergaard døde i 1957, og alligevel er hans kunst så sejlivet, at man mærker anelser af hans danskhed hos vor tids kunstnere, bl.a. hos den vilde generations Lars Nørgaard eller hos samtlige medlemmer af Grønningen. Male ville han, Søndergaard. Kunstforeningens udstilling viser i rigt omfang hvordan ... Men Søndergaards villen er et problem. For det, han kunne, lagde ikke noget malerisk nyt til kunsthistorien ...

Mediumformatet ca. 130 x 150cm er udnyttet kompositorisk fint ... Formatet er beskedent målt med vore dages udstillingsmål, men i Søndergaards samtid har dette været storværker. Mandemål. Og det har Søndergaard givet levet højt på ...

... Den utilstrækkelige farveintensitet i de store lærreder kunne afhjælpes med et vestjysk slag på skulderen og en god historie om den indremissionske stovthed, der lyser fra billederne ...

... Søndergaard er som danske kunstnere er flest. Han gentager sig selv ...

... Indtil videre er sandheden om Søndergaard, at han fortjener glemmebogen, men tidstypisk kunst har det med ikke at ville dø ...”

Ja, debat var der om Søndergaards kunst, og det er der tilsyneladende stadig. Meningerne er delte: Vi lader billedet stå et øjeblik!

Indflydelse på Engelund

I sin biografi om Vendsyssels store landskabsmaler, Svend Engelund, skriver forfatteren Knud Holst (Svend Engelund - vision og virkelighed, Hadsund, 1986, side 39), at malere som Jens Søndergaard, Niels Lergaard, Erik Hoppe og Søren Hjorth-Nielsen givet har haft en betydning for Engelund i samspil og inspiration:

”De var landskabsudforskere på hver deres egen måde. Søndergaard jo så spontant, at det er en form for ekspressionisme, men også så rytmisk, at det fik sin egen strenge form. Landskabet blev ikke det bare legeværk. Det blev anledning til ren formudfoldelse, og det er måske, hvad man i det hele taget kan bruge landskabet til kunstnerisk - at udfordre sig selv på et stadigt skiftende motivs betingelser.”

Ekspressionisten

I Henrik Bramsens og Knud Voss' Dansk Kunsthistorie (bind V, Vort eget århundrede, Kbh., 1975) skriver Henrik Bramsen om Søndergaard bl.a.:

”Visse af ekspressionismens ideer gav sikkert særlige udfoldelsesmuligheder for de uregerlige, som under et andet klima næppe var kommet i vej. Hvad var en Jens Søndergaard blevet til hundrede år før? I alt fald ikke maler, han havde næppe kunnet underkaste sig den disciplin, som dengang var en nødvendig forudsætning for malerkunst ...

Allerede i 1915 malede han billeder, som klart viste hans temperament og hans evne til at mestre det store rum i bevægelse ... Få år senere må han havde gjort bekendtskab med ekspressionismen, i et landskab fra Thy fra 1919 bølger bakkerne som oprørt hav og danner et fantastisk ornament ... I løbet af tyverne nåede han frit fabulerende landskabsskildringer med store udsigter over bakker og enge, der minder om barokkens flamske og hollandske landskabsmalere ...

Fra de senere år er der svage arbejder, især når han forsøgte sig i en mildere og mere lyrisk retning, sådan som det var almindeligt, da den ekspressionistiske udfoldelse ikke længere var i kurs. Men der er dog storartede arbejder

imellem, således billeder af kirken i Ferring, som hæver sig over det flade bondeland som en dødbleg, manende pegefinger.”

En uskolet romantiker

”Flere år før Søndergaard begyndte at male sine billeder af den nordjyske natur, havde de franske kubister forkastet den naturalistiske skildring. Og netop da Søndergaard begyndte at udstille, var impulserne fra fauvismen og kubismen for alvor blevet dominerende i dansk kunst. Søndergaards maleri kom derved til at betegne en reaktion mod den stærke betoning af abstrakte værdier. Med tunge jordfarver skildrede han det landskab, som var hans verden. Hans aktiv var et voldsomt udtryksbegær og et følsomt sind. Han var en uskolet romantiker.”

Sådan skrev Bertel Engelstoft i Gyldendals leksikon over moderne nordisk kunst (Kbh., 1958, redigeret af Jesper Engelstoft). Han fortsatte:

”Men selv om Søndergaard til en begyndelse indtog en isoleret stilling i dansk kunst, så var han dog i pagt med sin tid. Ekspressionismens krav om absolut frihed til at give sine oplevelser det stærkest mulige udtryk, var også hans.”

Jyllands maler

Niels Th. Mortensen skrev i sin bog, *Dansk Billedkunst* (Odense, 1964), om Jens Søndergaard bl.a.:

”... Jens Søndergaards maleriske udvikling er et af de frodigste og ligeløbende, man har set i dansk malerkunst. Allerede i billederne omkring 1920 møder man den store, naive følelse og det utøjlede temperament, der helt umiddelbart som hos et barn slår sig løs i rytmens vælde, endnu før farven har nået sin fulde styrke ...

... Det voldsomme i hans temperament dæmpes hen mod trediverne, hvor han kulminerer i det mørkladde, uden at det er muligt at fremdrage enkelte værker på andres bekostning. Skønt hans produktion som følge af dens impulsive karakter naturligvis er ujævn, møder man sjældent helt mislykkede billeder ...

Den maler, som i dette århundrede har givet det stærkeste og mest oprindelige indtryk af Jylland, er uden sammenligning Jens Søndergaard, men hans naive, romantiske stil er så personlig og overmægtig, at det er næsten umuligt at fortsætte i dens spor uden at ende i efterligneri ...”

Bjerre og Søndergaard

Og lad mig så pege på endnu et sted, hvor Grete Zahle har skrevet om sin ven, Jens Søndergaard (Liv og kunst, Kbh., 1987):

”Det var Niels Bjerre, som bragte Jens ind i familien. Først bragte han sin unge ven med til far og mor. Far og Jens startede hurtigt deres egen indbyrdes jargon, som de begge udfoldede med stor energi. Den var drillende og sjov, deres diskussioner var udpræget centreret omkring priser og penge, som hos jyske hesteprangere, til gensidig fornøjelse ...

Når de to malere kom sammen, var de et herligt par. Søndergaard var ca. tredive år yngre end Bjerre. Farverig af ydre med røde kinder, gyldent hår og blå Limfjords-øjne. Ved den mindste modsigelse parat til at tale i højeste tonart. Usikker og overfølsom, men en tro ven, når han længe nok havde haft grund til at føle sig tryk. Mellem de mennesker, hvor han udfoldede sig ubesværet, var han af uforlignelig pragt, når han stående på en stol holdt tale om Danmarks fremtid eller sang solo sin vemodige yndlingssalme: ”Herrens venner ingensinde mødes skal for sidste gang”. Meget forskellig fra den lille, sortklædte, trippende figur, som Bjerre udviste. Jens kunne ikke drikke ret meget, før trolden brød løs i ord og gerning, Niels lod sig aldrig mærke med, at der var røget meget under vesten, når han morede sig, ikke mindst over Jens, hoppede urkæden på hans runde mave.”

I pulterrummet

I november 1993 kunne aviserne berette om et fund i Bovbjerg. Jeg henviser til *Aalborg Stiftstidende* den 18/11 1993, *Mogenavisen Jyllands-Posten* den 21/11 1993 og *Thisted Dagblad* den 23/11 1993.

I et gammelt skab fandt kustode Inger Bent omkring 160 ukendte Jens Søndergaard-værker. Der er tale om akvareller, kultegninger og tryk med forskellige motiver fra 1930'erne:

”Enkelte billeder bærer tydeligt præg af at være skitser, men andre virker færdiggjorte med malerens signatur,” sagde Inger Bent bl.a. til *Jyllands-Posten*.

I samme forbindelse berettes der så om den forestående ombygning og restaurering af Jens Søndergaard Museet med henblik på at fremstå i en nyskikkelse - måske allerede i sommeren 1994, men i hvert fald til - jubilæumsåret 1995. I

*Jens Søndergaard på besøg hos malerkammeraten
Niels Lergaard og dennes familie i huset i Brøddegade
i Gudhjem.
(Lånt af Gudhjem Museum).*

skrivende stund har jeg endnu ikke haft mulighed for at besøge Bovbjerg efter fundet og efter ombygningen. Men det har læserne formentlig, når de modtager denne årbog.

På Bornholm

Der er vist ikke nogle kunstneriske beviser på, at Jens Søndergaard har malet på Bornholm. Men han har i hvert fald været der på besøg. I sin bog, *Gudhjem i 1000 år* (Rønne, 1992), skriver journalisten Peter Tiemroth om maleren Niels Lergaards ungdom, at han efter rejser til Norge og uddannelse på Kunstakademiet ledte efter "en egn, som han kunne gøre sig fortrolig med som maler. Den fandt han, da Høst (maleren Oluf Høst, red.) indbød ham og malerkammeraten Jens Søndergaard til Gudhjem."

Hvornår de kom, ved vi ikke, men Lergaard flyttede dertil i 1929, og i bogen fandt jeg et fotografi, hvor Jens Søndergaard er på besøg hos familien Lergaard i deres hus i Brøddegade, så det er formentlig nogle år senere. Dette fotografi har Gudhjem Museum velvilligt stillet til rådighed for denne årbog, og jeg bringer formanden, Inger Madsen, min tak herfor.

Kilde: Sydthy Årbog 1994, side 85-89.